

ЛЕКЦІЯ 2. Система фізичного виховання в Україні: вчора, сьогодні, перспективи.

Розглядаючи історичний процес виникнення, становлення та подальшого розвитку фізичної культури, необхідно подивитись на ті цілеспрямовані зусилля, яких докладали наші предки, що жили на території сучасної України в різні історичні епохи, як виховували молодь, яку роль у цьому процесі відіграла фізична культура. Які питання(проблеми) було актуальними у відповідний історичний період і як вони вирішувалися.

Передісторія виникнення фізичних вправ належить ще до того часу, коли життя людини полягало в забезпеченні умов існування, тобто прожитку та безпеки, що зумовлювалося, насамперед, біологічними інстинктами. У процесі життєдіяльності створювалися нові форми та засоби фізичного виховання (переважного виду виховання!), накопичувався досвід використання фізичних вправ. Основними видами трудової діяльності було полювання, збиральництво та рибальство. Пріоритет кожного з них змінювався залежно від довкілля, особливостей життєдіяльності. В умовах теплого, вологого клімату полювання та збиральництво відігравали майже однакову роль, а в часи періодичного наступу льодовиків зростала роль полювання на великих тварин. Природне вимирання великих, повільних у рухах тварин, на яких люди звикли полювати (приблизно VII тисячоліття до н.е.), призвело до кризи в полюванні, до своєрідної революції у фізичному вихованні до суттєвих змін у системі виховання. І ось наприкінці палеоліту винайдено лук і стріли, що якісно змінило способи ведення полювання, а значить, і підготовку до нього. Людина змогла вражати тварину на відстані, оберігаючи себе від зайвої небезпеки. Застосування допоміжних засобів для полювання вимагало нових навичок, координованих рухів, відповідного розвитку сили, витривалості, спритності, адекватних спільних дій людей. Актуальними на той час були стрибки, лазіння, біг, перенесення вантажу, метання, яке вимагало складних координаційних дій, точності й диференціації зусиль, довгої і наполегливої попередньої підготовки. Саме тут вже проглядалися перші риси відмінної від полювання специфічної діяльності людини, попереднього фізичного виховання, як складової культури народу.

З приходом *неоліту* на Побужжі та в Подністрів'ї з'являються інші види діяльності - землеробство та скотарство, процеси дуже тяжкі і трудомісткі, що вимагало колективного господарювання, систематичного спілкування. Тому в цей час у фізичному вихованні на зміну індивідуальним вправам (метання, стрільба) приходять колективні ігри.

Поселення *«трипільців»*, (племена, які були поширені від Румунського Прикарпаття до Середнього Подніпров'я), були розташовані на берегах річок, схилах долин. Вони займалися скотарством та землеробством, побудували укріплені поселення, удосконалили зброю, приручили коня. Один раз на 50-70 років ділянки і поселення переносилися на нові місця. Дослідження археологів та істориків свідчать, що в епоху міді та бронзи на території сучасної України

частину життя наших предків займали ігри, як засіб трудового, фізичного і військового виховання. Вони були поширені в трудовому і військово-фізичному вихованні. Особливого розвитку набула календарна землеробська обрядовість з широким набором рухливих ігор, обрядових танців та різноманітних фізичних вправ.

В період **Бронзового віку** (2 тис. років до н. е. – VIII ст. до н. е.) на території України поширюються ігри та змагання вершників, боротьба, вправи та ігри зі зброєю.

Ранній залізний вік (VIII ст. до н. е. – IV ст. н. е.).

Одними з перших кочових племен, які перебували на українських землях у XIII- VII ст. до н. е., були кіммерійці, вправні вершники, легко озброєні кінні воїни. Вели кочовий спосіб життя, пересувалися разом зі своїми стадами на великі відстані: чоловіки на конях, жінки і діти у кибитках. Конярство відігравало провідну роль у господарстві.

У VII ст. до н. е. кіммерійську армію було розбито. Територією Північного Причорномор'я заволоділи скіфи. Частина кіммерійців була взята в рабство скіфами, інші залишили степи Причорномор'я.

Скіфи заселяли територію степової і лісостепової зон України від VII до III ст. до н. е. Відмінні воїни-вершники, сучасно озброєні, вони вирізнялись високим рівнем військово-фізичної підготовки, дисциплінованістю та витривалістю. Панування скіфів у степах Причорномор'я мало великий вплив на зародження фізичної культури і спорту України. Кочовий спосіб життя та війни вимагали фізичної організації суспільства: потрібно було мати велике, добре озброєне, дисципліноване військо, фізично сильне та витривале.

Сармати (племена, які в III ст. до н. е. – IV ст. н. е. заселяли територію степів України) витіснили скіфів. Військово-фізична підготовка чоловічого населення кочових племен на українських землях включала верхову їзду, вправи на коні, приручення коней, стрільбу з лука, володіння мечем, списом, бойовою сокирою, кинджалом, полювання і боротьба, ритуальні танці, рухливі ігри, ігри з предметами, влаштовувалися різноманітні змагання.

Таким чином, виникнення фізичного виховання зумовлюється не одним, а сукупністю багатьох чинників: біологічною потребою людини в руховій активності, умовами життя давніх людей, підвищенням свідомості первісних людей, розвитком магічних обрядів і вірувань, а його характер – геополітичним розташуванням України.

Фізична культура Північного Причорномор'я в античний період (VI ст. до н. е. – IV ст. н. е.) у своїй основі відповідала загальній *давньогрецькій традиції* (всебічне виховання особистості).

Зміст фізичного виховання включав три основні розділи:

палестрику (пентатлон: боротьба, біг, стрибки в довжину!, метання списа і диска; кулачний бій; плавання та ін.),

орхестрику (вправляння в акробатиці, обрядових, ритуальних та бойових танцях),

ігри (рухливі, з м'ячем і та ін.).

Заняття фізичною культурою були популярними та масовими протягом усього часу існування античних північно-причорноморських міст, а факт існування в Північному Причорномор'ї атлетичних ігор панеллінського характеру свідчить про активний розвиток *олімпійських ідеалів* на проукраїнських землях античного періоду.

Традиції фізичного виховання в період утворення східнослов'янської державності, Київської Русі, Галицько-Волинського князівства

Весь життєвий устрій наших пращурів був наскрізь перейнятий фізичними вправами та іграми, які присвячувалися Матері-Землі, богу сонця – Ярилу, богу війни і зброї – Перуну. Будь-яка подія в житті слов'ян відзначалася жертвою богам, танцями, рухливими і спортивними іграми, змаганнями зі стрибків, метання і бігу; розповсюджені були так звані ведмежі двобої та культові змагання з биком, які вимагали надзвичайної сміливості, спритності, сили та знання цілого комплексу ефективних прийомів.

У V-VII ст. н. е. формується слов'янська спільнота, на відміну від попередніх часів, племена стають все більш войовничими.

Унаслідок розвитку полянського союзу, об'єднання полян, древлян і сіверян виникло *Київське князівство (882 р.)*, яке дало поштовх для розвитку *Київської Русі*. Основи фізичного виховання Київської Русі: родинно-побутова, профілактична, оздоровча, хвалебна, вегетаційна, спонукальна, релаксаційна. Відображений у фольклорних матеріалах національний ідеал богатиря поєднує в собі високі моральні якості і фізичну досконалість. Реалізація завдань фізичного виховання в Київській Русі здійснювалася в процесі спеціально організованої практики. В основу народної фізичної культури було покладено систему вікової диференціації:

у 3 роки дитину саджали на коня, обряд називався «постриги»;

у 7 років хлопець переходить від материнського виховання під нагляд чоловіків (батька або старійшин роду), починається навчання грамоті, їзді верхи, стрільбі з лука, володінню списом, арканом;

у 12 років хлопчик вважається напівдорослим юнаком, до його виховання залучаються «військові хитрощі», він починає брати участь у військових походах;

у 17 років юнак вважається дорослим і змужнілим.

У кожній віковій групі проводилась певна підготовка, яка завершувалась «ініціацією» (посвятою в наступну групу). Таким чином, до військового життя (хоч постійної армії ще не існувало) готували з дитинства. Так, наприклад, Володимир Мономах в 13 років вже ходив на лови. Данило Галицький ще хлопчиком володів мечем.

Для Київської Русі характерна різноманітність форм фізичного виховання, що забезпечувало як збільшення рухової активності населення, так і вплив на виховання необхідних рис особистості. Система фізичного виховання в Київській Русі включала такі форми:

- **народно-побутові (основні):** фізичне виховання в родині, племені, громадській організації, лісових школах, парубочих і дівочих громадах;
- **форми військово-фізичної підготовки:** військово-прикладна підготовка, полювання, військові походи, лицарські турніри;
- **освітні:** княжі школи, монастирі, товариства стрільців, школи верхової їзди, школи фехтування;
- **змагальні:** «руські ігрища», «народні змагання»;
- **релігійно-культурні** (весняна, літня, осіння, зимова календарна обрядовість).

Першою ланкою фізичного виховання в Київській Русі була сім'я та родина. Відповідальність за виховання майбутнього воїна покладалася спочатку на матір, а згодом на батька, чоловіків-членів родини, старшин роду тощо. У такий спосіб зберігалась традиція передачі знань від батьків дітям. Особлива роль у цьому процесі відводилась старійшинам роду або найдосвідченішим його членам, часто спеціально призначеним учителям, що займалися з групами дітей.

Протягом VIII-XII ст. у Давньоруській державі формуються професійні форми військово-фізичної підготовки молоді та дорослих, серед яких інституція наставництва, робота приватних вчителів тощо. ВФП молоді в ті часи проводилася у школах при монастирях і князівських дворах.

На початку IX століття в Київській Русі зароджується професійна військова організація *«Дружина князя»*, що складалась із трьох підрозділів: а) найбільш знатні, досвідчені воїни — верхівка княжої влади; б) молоді вояки, «отроки»; в) власне воїни хоробрі, що аж до половини XI століття були головною військовою силою.

Військово-фізична підготовка у княжій дружині була доволі спеціалізованою, враховувала рід війська, його цільове призначення,

специфіку озброєння тощо. Важливими у підготовці воїна були природні фактори загартування (повітря, сонце, вода), а також ігри військового спрямування («гра у війну», гра у «боротьбу ролів» і ін.). Засобами підготовки були військові танці, фізичні вправи з предметами (різновиди зброї — спис, лук, меч, праця тощо), а також каміння, палиці, мотузки-аркани тощо. Значне місце відводилось фізичним вправам із застосуванням засобів пересування (коні, човни, лижі тощо), а також ходьба, біг, лазіння, повзання, плавання і змагальні фізичні вправи (протиборства, боротьба, бої навкулачки, фехтування тощо). В цей історичний період значного розвитку набуває веслярство на однодеревних довбаних човнах на Дніпрі. Також на розвиток елементів фізичної культури значно вплинули спеціально організовані товариства стрільців із лука, фехтувальні школи, організовані в Києві, Новгороді та інших населених пунктах Київської Русі. Навчання в них сприяло формуванню військового мистецтва дружинників.

У військово-прикладній підготовці використовувалися військові походи, полювання, лицарські турніри, «руські ігрища», змагання-«потіхи», в яких воїни набували вправності та відваги. Вільний час майбутні воїни присвячували удосконаленню навичок стрільби з лука, володіння мечем, сокирою чи шаблею, тренувалися влучно метати спис та ніж. Народна боротьба пройшла декілька етапів розвитку, вдосконалювались технічні прийоми, а також неписаними правилами заборонялось все, що було шкідливим для здоров'я борця: «нечиста гра», «не бий лежачого» тощо. Першим кроком в цивілізованому перетворенні боротьби навкулачки була відмова від ударів. *Саме з цього моменту починається історія боротьби.* Борцівське змагання стає відмінним від двобою навкулачки, у ньому застосовують лише кидки, а больові прийоми заборонені. Обмежується розмір майданчика для двобою, забороняються певні прийоми тощо.

Відзначимо, що ***військово-фізичне виховання мало незамкнений характер. На його розвиток впливали культурні здобутки сусідніх народів: В Київській Русі поширеною була гра в копаній м'яч — один із прообразів сучасного футболу, а серед дорослих в шані була так звана гра з биком або, краще сказати, двобій людини з роз'яреною твариною (праобраз родео).***

У більш пізній період, за часів Галицько-Волинського князівства (XII-XIV ст.), почало організовуватися лицарство за західноєвропейськими зразками. Набувають поширення лицарські турніри та ігрища.

Фізичне виховання на теренах України розвивалося і ґрунтувалося на основі багатовікових народних традицій, адаптуючись до окремих іноземних запозичень у двох взаємопов'язаних напрямках: військово-фізичному та оздоровчо-рекреаційному.

Система фізичної підготовки в Запорозькій Січі (XV-XVII ст.)

Епоха козацтва створила багатогранну, глибоку духовність, що стала гордістю і окрасою, вершиною української національної культури.

Козацьке військо володіло найсучаснішим на той час озброєнням (холодним, вогнепальним, спеціальним застосуванням проти ворожої кінноти). Високого рівня досягло і мистецтво ведення бойових дій на воді (вітрильно-веслувальне, вміння добре пірнати і ховатися на тривалий час від ворога, дихаючи через очеретину) і навіть під водою (використання перших підводних човнів).

Французький посол у Константинополі барон де Сезі з захопленням писав, що ці люди впевнено почувають себе на суші, у воді і в повітрі, скрізь вміють дати собі раду і взяти гору в усіх стихіях.

Виховання дітей починалося з раннього віку і проводилося спочатку в сім'ї. У козацьких сім'ях існував культ Батька і Матері, Дідуся і Бабусі, Роду і Народу. Найбільше значення в сім'ї надавалося вихованню патріотичності.

Виховання патріотизму в родині здійснювалося не тільки на словах, а й на справах та вчинках батьків. У сім'ї хлопчики отримували як побутові, так і військові знання та навички. Батько розвивав у сина силу, спритність, витривалість, загартовував його тіло, виховував мужній характер і моральні якості.

В часи козацької доби побут українців був насичений різноманітними рухливими іграми, змагальними фізичними вправами, що поширювались серед усіх без винятку верств населення. У степовій частині України, де багато рівнин, переважали ігри з елементами метання, бігу. У гірських районах розвинулись ігри на рівновагу, перетягування. Широке розповсюдження серед молоді народних рухливих ігор, різновидів народної боротьби, боїв навкулачки та ін. сприяло розвитку необхідних фізичних якостей і формуванню на цій основі міцного покоління захисників Батьківщини.

У втіленні фізичної культури в побут українського народу, збагаченні її форм і методів за рахунок власних вдосконалень і запозичень відіграли важливу роль такі елементи існуючої системи, як школи, парубоцькі громади, мандрівні борці, «вулиця», чумакування та інші.

Другий ступінь козацького виховання був родинно-шкільним. Діти козаків навчалися у козацьких, братських та інших типах шкіл. В період козаччини школи створювались в кожному населеному пункті одночасно з його заснуванням.

Особливе місце в освітній діяльності періоду козаччини посідала січова школа, яка існувала при церкві святої Покрови (берегині козаків) на території Запорізької Січі. Складалась із двох відділів:

а) для юнаків, що готувались на паламарів і дияконів - завжди там було 30 учнів;

б) для дітей-сиріт або хрещеників козацької старшини тощо - 50 учнів. Їх вчили грамоті, співу, військовому ремеслу.

Відомі випадки декілька разової зміни ряс на козацьку зброю, а іноді священики ставали на чолі козацьких загонів. Тому різнопланова фізична підготовка стосувалась і молодиків церковного спрямування.

Січові, старшинські і козацькі школи, стоячи на глибокій національній основі, були своєрідним військово-освітнянським навчально-виховним

закладом, де реалізувалась прогресивна ідея гармонійного розвитку особистості. У військово-фізичній підготовці козаки домагались гармонійного розвитку фізичних здібностей, вдосконалення життєво важливих навичок у плаванні, бігу, їзді верхи тощо, майстерного володіння видами зброї.

На Запоріжжі існував культ гармонійного фізичного і духовного розвитку особистості. Слабку тілом або духом людину ніколи не обирали старшиною. Суворе, аскетичне життя запоріжців викликало справедливий подив очевидців, а право називатись запорізьким козаком вважалось найпочеснішою відзнакою не тільки серед українців. Багато польських шляхтичів, а згодом і росіян прагнули здобути військову освіту на Запоріжжі (М.І.Кутузов, київський генерал-губернатор Глібов, граф Панін, князь Проворовський, граф Остерман, фаворит Катерини II Потьомкін).

В козацькому війську не було муштри, але обов'язковими були фізичні вправи, щоб утримувати свій фізичний стан, порядок в куренях та «вмножувати військові виступи».

Значно поважалась фізична досконалість козака. Часто за прояв фізичних якостей його називали почесним прізвищем, наприклад Іван Підкова, який міг підряд зігнути 5 підков.

Аналіз історичних матеріалів дає підстави стверджувати, що в Запорізькій Січі функціонувала **система фізичного виховання**, основу якої складала віковічні звичаї українського народу. Вона носила виключно національний характер. Військово-фізична підготовка запоріжців виступала як системно завершена педагогічна структура, яку складала компоненти:

- а) початковий відбір, де переважає рівень розвитку фізичних і моральних якостей;
- б) традиційно народний здоровий спосіб життя з чітко окресленими народними звичаями, використанням сил природи (водні процедури, загартування водою, сон на повітрі, поміркованість харчування, пости тощо);
- в) національні за своїм змістом специфічні засоби та методи військово-фізичної підготовки (герці, народні види боротьби, двобої навкулачки тощо).

В системі фізичного вдосконалення козаків переважали ігрові та змагальні форми рухових дій, що часто поєднувались з піснями або музикою.

Пріоритетне місце в спеціальній підготовці козаків надавалось:

- а) цілеспрямованому розвитку рухових якостей (піхотинець, на коні тощо);
- б) вдосконаленню навичок у плаванні, пірнанні, бігові, їзді верхи;
- в) володінню різними видами зброї, засобами пересування (віз, човен, галера тощо).

Вінцем розвитку системи фізичного виховання козаків слід вважати відродження національного бойового мистецтва - «Гопака».

Освітнянським здобутком Запорізької Січі була реалізація принципу гармонійного виховання (формування) людини. Це особливо помітно в структурі січової школи, де поруч із загальноосвітніми предметами багато уваги приділялось психофізичному вдосконаленню майбутніх козаків.

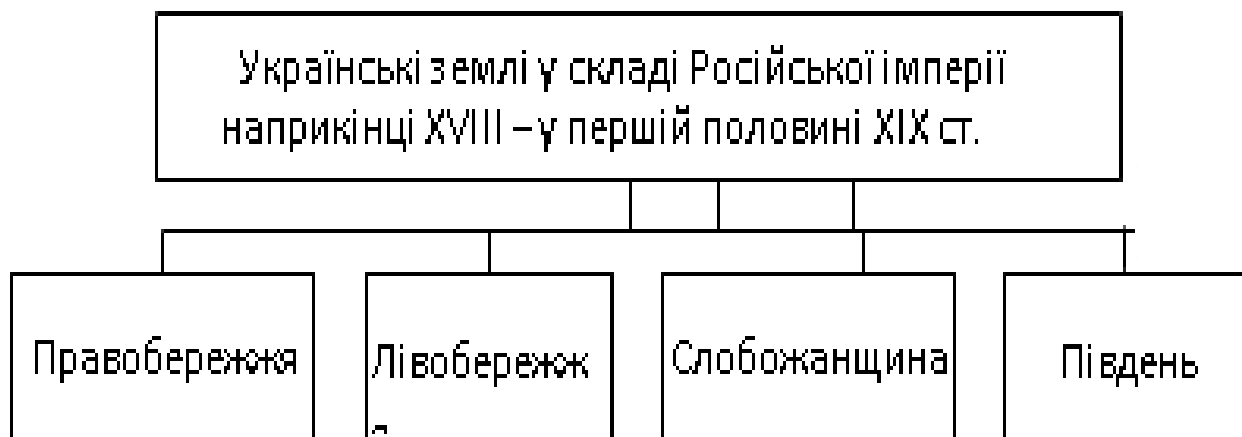
Враховуючи досвід провідних Європейських держав, в українському суспільстві робилися спроби дати наукове обґрунтування доцільності фізичного виховання в системі тогочасної шкільної освіти. За часів козаччини це зробив відомий вчений педагог першої половини XVII століття в Україні Єпіфаній Славинецький. У творі «Громадянство звичаїв дитячих» нарівні з іншими питаннями виховання, освіти, культури, поведінки учнів багато уваги приділялось ефективному використанню народних рухливих ігор та фізичних вправ. Є. Славинецький розглядав фізичні вправи та ігри як засоби виховання і зміцнення здоров'я. Як педагог, він ділив ігри і вправи на корисні або шкідливі для виховання. До перших він відносив ігри з предметами, біг, стрибки, «тренування тіла в праці». Серед рекомендованих ігор згаданий «італійський мечик» (м'ячик), давній попередник волейболу. До шкідливих вправ та ігор належали «усілякі корисні, кості, карти», а також гра «на гроші, пір'я, книжки та інше», загалом такі, що формують брехню, користь, порожній гонор, лукавство та інші вади.

18 січня 1654 р. в м. Переяслав на зборах представників запорозького козацтва під головуванням Богдана Хмельницького всенародно було прийнято рішення про об'єднання території Війська Запорозького з Російським царством. Ця історична подія на довгі роки визначила долю українського народу та призвела до негативних наслідків як для розвитку всієї української культури, так і для фізичної культури зокрема. У фізичній культурі українців почались зворотні процеси. Однією з головних причин, яка гальмувала розвиток народної фізичної культури в Україні, була реакційна політика московського царизму та Московської Православної Церкви. Особливо цей негативний вплив посилювався після того, як у 1685 році Київський митрополит Тедєон і князь Святополк Четвертинський визнали над собою владу Московського Патріарха. За допомогою Руської Церкви царизм переслідував українське слово, стримував розвиток народної культури українців. У 1719 р. Київська духовна консисторія прийняла загальні заходи проти активного проведення молоддю свого дозвілля, заборонивши будь-якого роду вечорниці та зібрання молоді. Так, в указі консисторії йдеться про те, що вечорницям від цього часу не збиратися і непотрібних здоров'ю людському шкідливих кулачних боїв не розводити, а ще якби хто був супротивним заповідям Божим – відлучати від церкви.

Однак, незважаючи на постійні утиски з боку російського царизму, український народ все ж таки зумів не тільки зберегти свої багатовікові традиції, але і підняти фізичне виховання на новий якісний рівень, збагативши його новими формами та засобами, запозиченими в інших культур.

У період XVIII – першій половині ХХ ст. розвиток фізичної культури в Україні був досить різноплановим, що пов'язано з політичною ситуацією. Становлення вітчизняної системи фізичного виховання, фізичної культури та спорту відбувалося в умовах бездержавності. Українські землі були розділені між різними імперіями: східна частина належала до царської Росії; західну було поділено між Австро-Угорщиною, Польщею та Румунією. Відсутність державності стала причиною того, що в Україні склалося декілька моделей

розвитку українського спорту. На території Західної України, відокремленій від більшої частини українських земель, формувалася і діяла своя, особлива модель розвитку спортивного руху. У цілковито інших історичних умовах формувалася система фізичної культури в Наддніпрянській Україні. Ідеться, насамперед, про впливи царської Росії на український спортивний рух.

Із ліквідацією російським урядом Запорозької Січі, яка проіснувала 219 років, завершилася козацька доба в історії України (1775 р.). Козацьке військо було реорганізовано і включено до складу російського війська. Традиції військово-фізичної підготовки козаків збереглися частково, в основному вони були адаптовані до системи підготовки російської армії, основи якої було закладено за часів Петра I. В епоху реформ Петра I фізичні вправи стали вперше застосовуватися в Росії в системі навчання солдат і офіцерів. Також реформи, хоча і побічно, все ж позитивно позначилися на розвитку народного фізичного виховання, звільнивши його від переслідувань з боку церкви і органів державної влади. На початку XVIII ст. фізичне виховання, що було введено в навчальні плани різного типу шкіл, отримує державну регламентацію. До основних засобів фізичного виховання залежно від умов, наявності вчителів та специфіки навчального закладу належали: фехтування, верхова їзда, веслування, вітрильна справа, стрільба з пістолета, танці, ігри тощо. Особлива увага приділялась навчання дворян вітрильній справі і веслуванню.

Після смерті Петра I (1725 р.) ситуація з фізичним вихованням негативно змінилася. З усіх починань Петра I лише фехтування в навчальних закладах для дворян мало якийсь розвиток. Натомість змінилися пріоритети у змісті фізичного виховання - з'явилася мода на «світські» фізичні вправи: фехтування на рапірах і еспадронах, стрільба з пістолетів, їзда верхи, катання на човнах, ігра в м'яч на зразок тенісу, взимку – катання на ковзанах, які набули розважального характеру.

Суттєвих змін зазнала створена система підготовки військ. В армії почали насаджуватися пруські методи: шагістиця, муштра, парадність.

Велика заслуга у збереженні і розвитку Петровських традицій належить П.О. Румянцеву, О. В. Суворову, М.І. Кутузову, П.І. Багратіону, які

впроваджували нові тактики ведення бойових дій, де пріоритетне місце займали біг, переповзання, вміння маскуватися, влучна стрільба, фізична витривалість.

На флоті петровсько-суворівські традиції військово-фізичної підготовки втілював адмірал Ф. Ф. Ушаков. Спеціальна фізична підготовка матросів включала вправи в лазінні по канатах та щоглах, біг по корабельним снастям, вправи на швидкість в установці і збиранні вітрил, заняття плаванням і веслуванням, прицільною стріляниною з рухомих гойдалок, що імітують качку, навчальні абордажні бої з найбільш прогресивних систем військово-фізичної підготовки моряків, вона сприяла підвищенню боєздатності російського флоту.

У першій половині XIX ст. на території Російської імперії та на українських землях, що входили до її складу, зароджується спортивний рух, отримують розповсюдження різні фехтувальні, стрілецькі, гімнастичні і плавальні приватні установи; для занять будуються спеціальні споруди: манежі, стрілецькі тіри, іподроми; проводяться перші імпровізовані змагання; починають виходити посібники, в яких викладались основи техніки, тактики і методики навчання фехтуванню, плаванню, стрільбі та іншим видам спорту. У 1848 році проходять перші вітрильні гонки, в яких беруть участь яхтсмени з Миколаєва. Всі ці зміни у формах і змісті фізичної культури стосуються головним чином панівного класу – дворян. Стосовно народів, що входили до складу Російської імперії, то їхнє фізичне виховання в цей час зберігало властивий йому здавна самобутній народний характер: плавання, хороводи, гойдалки, катання на санчатах з гір, катання на ковзанах, ігри. Улюбленими фізичними вправами, як і раніше, залишалися боротьба і кулачні бої.

Підйом науки, культури, педагогіки, анатомії, медицини в XVIII ст. – першій половині XIX ст. сприяли формуванню наукових основ фізичного виховання - здійснюється спроба теоретичного осмислення педагогічної практики.

На початку XIX ст. відмічаються намагання уряду на державному рівні регламентувати заняття фізичними вправами в цивільних закладах освіти.

У кінці університетського статута 1804 р., який торкався не лише викладання в університетах, але й шкільної справи взагалі, зазначалася необхідність викладання танців, музики і тілесних вправ, «якщо кошти це дозволяють». З часом, у 1816 р., Олександр I розширив список рекомендованих фізичних вправ, додавши до лицейської програми навчання їзди верхи і плаванню. Після цього Статут гімназій 1828 р. рекомендував, щоб до навчальних планів середніх шкіл було додано викладання гімнастики. Навчання гімнастиці велося в основному в містах, у яких завжди перебувала велика кількість іноземців (Одеса, Харків). Викладання велося винятково німцями, шведами чи уродженцями Балтійського краю і було платним.

Харківський університет(фехтування і верхова їзда), Рішельєвська гімназія в Одесі(гімнастика, легка атлетика, фехтування, вправи з тягорями) – ось заклади освіти, де хоч і нерегулярно, з великими розривами і без правил, але стали вводитися уроки фізичного виховання.

Формування системи фізичного виховання в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. пройшло доволі складний неоднозначний шлях від введення в середині 60-х років необов'язкових уроків гімнастики до активного розвитку фізкультурно-спортивного руху гімназистів на початку ХХ ст.

Можна виділити чотири етапи розвитку фізичної культури в середніх навчальних закладах:

I-й етап (1864-1889 рр.) – період становлення практики фізичного виховання в середній школі. Завдяки низці освітніх реформ фізичне виховання поступово увійшло в систему середньої освіти, а сам урок гімнастики зайняв певне місце в навчальній програмі гімназій та реальних училищ.

II-й етап (1889-1901 рр.) – період панування військової гімнастики і стройових вправ. Серед характерних позитивних рис другого періоду:

- вперше до практики середніх шкіл вводилася єдина інструкція з програмою викладання предмета;
- поступово покращується спортивна база: у навчальних закладах з'являються гімнастичні зали, у шкільних дворах облаштовуються місця для занять спортом (гімнастичні містечка), у містах за ініціативою начальних закладів, допомогою місцевих органів влади, окремих спортивних товариств створюються загальні спортивно-ігрові майданчики;
- до практики середніх шкіл поступово вводяться нові форми фізичного виховання та рекреації учнів: позашкільні заняття водними видами спорту, рухливі ігри, екскурсії, прогулянки.

Разом із тим відзначимо низку негативних рис, характерних для другого періоду.

1. У навчальних закладах суттєво збільшилася кількість військових серед учителів фізичної культури. У результаті уроки фізичного виховання повністю звелися до військової муштри. Учні не хотіли займатися такою гімнастикою і в будь-який спосіб уникали цих занять.

2. Слабким залишалося фінансове та матеріально-технічне забезпечення. Навчальним закладам катастрофічно не вистачало приміщень для занять фізичними вправами, спортивного обладнання. Уроки проходили в запиленних коридорах, навчальних класах, актових залах, їдальнях та в інших, мало пристосованих для цієї мети, приміщеннях. Це призводило до того, що замість покращення рівня фізичної підготовленості та здоров'я учнів гімназисти отримували під час занять різні захворювання.

III етап (1900-1914 рр.) – період активного розвитку позашкільних форм фізичного виховання, занять спортом, рухливими іграми, змагального і спортивного начал. У цей період сталися істотні якісні зміни у змісті й організаційних формах фізичного виховання учнів середніх шкіл Херсонської губернії, а саме:

- активно розвиваються позаурочні та позашкільні форми фізичного виховання і рекреації учнів: футбол, гімнастика, рухливі ігри, екскурсії, прогулянки, літні «дачі-колонії». Характерною особливістю позашкільних

занять спортом в освітніх установах південного регіону стала організація занять водними видами спорту: веслуванням, плаванням, вітрильним спортом;

- традиційним стає проведення спортивно-масових заходів як місцевого, так і всеросійського масштабу: гімнастичних свят, морських оглядів, змагань з різних видів спорту. Для їх організації і проведення в містах активно створюються спортивно-ігрові майданчики (Одеса, Херсон, Харків), учнівський яхт-клуб (Миколаїв), укріплюється матеріально-технічна база шкільного спорту;

- завдяки активній діяльності адміністрації навчальних округів помітно збільшилася кількість навчальних закладів, де проводилися уроки гімнастики. Розширилися методичні форми фізичного виховання. Окрім традиційних уроків гімнастики, військового строю, до навчальної програми були введені легка атлетика, рухливі ігри, фехтування і танці;

- покращилася ситуація з кадровим забезпеченням. *У країні створюються тимчасові гімнастичні курси, які готували кваліфікованих учителів фізичного виховання.*

Завдяки цьому в гімназіях зменшився відсоток учителів-військових, піднявся рівень викладання предмета.

Характерною формою військово-патріотичного виховання учнів стала організація «потішних» та скаутських загонів. За кількістю створених «потішних» рот та учнів, які займалися військовим строєм, Одеський навчальний округ перебував на першому місці серед усіх навчальних округів Російської імперії.

IV-й етап (1914-1917 рр.) – період занепаду практики фізичного виховання учнів, спортивно-масового руху, а також період тотального панування допризовної військової підготовки молоді. Першопрчина -участь Росії у Першій світовій війні. Введення військової підготовки призвело до негативних наслідків: об'єми викладання гімнастики, рухливих ігор, позашкільних занять спортом, проведення фізкультурно-оздоровчих заходів у навчальних закладах істотно скоротилися, а в деяких і зовсім припинилися.

Виникнення та розвиток спортивного руху на українських землях, які входили до складу Російської імперії (XVIII – початок XX ст.), пов'язано зі створенням та появою в Україні мережі громадських організацій, які сприяли оздоровленню, фізичному вихованню та розвитку спорту серед різних груп населення, що слугувало зародженню перших фізкультурно-спортивних товариств. На початку XX ст. спорт посів значне місце в житті молоді, великої популярності набув студентський спорт. Причинами нетривалого існування студентських гуртків стала фінансова проблема та відсутність фахівців. Стрімко розвиваються види спорту: велосипедний, ковзанярський, легка атлетика, футбол, веслування, плавання. Надзвичайно важливою подією в Україні стало проведення в 1913 р. в Києві Першої Російської олімпіади, що сприяло подальшому розвитку та популяризації спорту.

Велике значення для розвитку спорту мали міжнародні зустрічі спортсменів. В кінці XIX століття представники та спортсмени нашої країни брали участь у міжнародній спортивному житті.

З початку ХХ ст. спортсмени нерідко виходили переможцями на першостях Європи та світу, в Олімпійських іграх.

Перші кроки робили баскетбол, плавання, російський хокей, ручний м'яч, автотоспорт.

У країні стали проводитися змагання в містах і губерніях, а за деякими видами - першість Росії.

У 1915 р. уряд оголосив мобілізацію спортсменів для допомоги царської армії.

Період кінця ХІХ – початку ХХ ст. характеризувався прагненням учених закласти основи національної системи освіти, зокрема й фізичного виховання, що сприяло концентрації дослідницької уваги на проблемах формування громадських особливостей особистості. Система фізичної освіти П.Ф. Лесгафта - учення про єдність фізичного, розумового та духовного розвитку особистості. Вчення П. Ф. Лесгафта про «фізичну освіту» розвинув видатний український фізкультурний діяч, невтомний пропагандист спорту О. К. Анохін, він розробив «природну систему фізичних вправ».

Історичні аспекти зародження фізичної культури в Західній Україні. Особливості розвитку західноукраїнського спортивно-гімнастичного руху (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.)

На формування організації фізкультурно-спортивного руху позначилися історичні й суспільно-політичні особливості розвитку Західної України. Специфіка розвитку фізичної культури визначалася різним статусом територій, які в певні історичні періоди перебували під владою різних держав: Австро-Угорська імперія, Польща, Румунія, Чехословаччина, СРСР. Визначальною рисою західноукраїнського спорту була її міжнародна ізоляція і бездержавний статус.

Характерною особливістю західноукраїнського спортивно-гімнастичного руху стало створення молодіжних фізкультурно-патріотичних спортивних організацій: «Сокіл», «Січ» (згодом «Луг»), «Пласт» та ін. Основним об'єднавчим моментом цих організацій була спільність ідейно-політичних настроїв їхніх членів, тому виховання молоді у їхніх лавах мало національний зміст. Робота українських спортивних товариств була побудована з урахуванням не лише *прогресивних здобутків європейських*

систем фізичного виховання, а й враховувала глибокі традиції фізичного виховання українців.

До числа особливостей західноукраїнського спортивно-гімнастичного руху варто також віднести поширення товариств у сільській місцевості. *Такої практики не існувало в жодній країні Європи.*

Пластова система фізичного виховання була нормативно упорядкована і мала свою систему оцінювання. Важливу роль «Пласт» зіграв у становленні і розвитку фізичного виховання серед дівчат-учениць загальноосвітніх закладів.

Український спортивно-гімнастичний рух Західної України з моменту зародження перших товариств (1894 р.) й до моменту припинення їх діяльності (1939 р.) структурно включав сокільські, січові (пізніше – лугові), пластові організації та спортивні товариства. Внаслідок утисків з боку румунської та угорської влади спорт на Закарпатті та Буковині не набув такої масовості як на Галичині. Центрами розвитку спорту були окремі клуби (СК «Довбуш» та СК «Русь»), навколо яких точилася вся спортивна робота в краї. Незважаючи на певні обмеження і аматорський характер, клуби змогли стати лідерами західноукраїнського спортивного руху і досягли значних успіхів в окремих видах спорту. ***Розвиваючись самотійно, але об'єднуючись довкола української державницької ідеї, ці товариства склали, з одного боку, потужний спортивно-гімнастичний рух, а з другого – були стрижнем національно-виховного процесу.***

У 20-30-ті роки ХХ ст. розбудова спортивно-гімнастичного руху відбувалась шляхом розвитку спортивних товариств за національною ознакою – в краю існували потужні польські, українські, єврейські, угорські, німецькі та інші клуби. Інші спортивні клуби включалися в офіційні спортивні структури країн, до складу яких входив даний регіон України. Така двоякість давала можливість українському спорту урізноманітнювати форми і методи, розвивати масовість, а також домагатися належного рівня спортивних результатів в окремих видах спорту. Однак реакційна політика влади не давала повноцінно розвиватися спортивному руху, призводила до закриття спортивних клубів, сприяла обмеженню участі українських клубів у спортивному житті країн, до складу яких вони входили.

Діяльність більшості українських спортивних товариств координував Український Спортовий Союз (УСС), утворений в 1924 році у Львові. На час ліквідації Український Спортовий Союз об'єднував понад 120 різних спортивних товариств, клубів та секцій. Пріоритетними напрямками роботи УСС був масовий спорт та ігри, легка атлетика, бокс, плавання, зимові види спорту тощо.

Центром розвитку тіловиховання та спорту в Західній Україні була Галичина й зокрема такі міста, як Львів, Станіславів, Перемишль, Тернопіль, Коломия. В цих містах, насамперед у Львові, були сконцентровані сили відомих діячів культури, освіти, в тому числі й спортивного руху. Галичина стала центром різноманітних спортивних зв'язків між відповідними організаціями інших регіонів України (Буковини, Закарпаття,

Наддніпрянщини), а також зі спортивними організаціями Чехії, Хорватії, Болгарії, Аргентини, Бразилії, США. Власний досвід та орієнтація на найкращі європейські досягнення в галузі теорії й методики фізичного виховання сприяють тому, що Львів стає центром видавництва української фахової літератури з питань спорту й тіловиховання: посібників, збірників вправ, правил змагань. В 20–30-х роках у Західній Україні складається своєрідна система української спортивної термінології.

На думку більшості дослідників **історію радянського спортивного руху міжвоєнного періоду** варто поділити на два періоди:

I-й період (1917-1929 рр.) – характеризується визначенням завдань, пошуком шляхів та проведенням перших практичних заходів щодо розвитку радянської системи фізичного виховання;

II-й період (1930-1941 рр.) – характеризується формуванням загальнодержавної системи фізичної культури і спорту.

Становлення радянського фізичного виховання відбувалося на базі того, що вже було досягнуто в цій області діяльності людей. Проте в рамках нового державного устрою принципи радянської фізичної культури повинні були бути іншими, ніж у західноєвропейських країнах. Тому стали пропонуватися різні шляхи та напрямки за змістом радянської системи фізичного виховання. «Соціалістичний напрямок» зводився до використання тільки «сприятливої і корисної ігрової діяльності». Прихильники «медичного спрямування» («гігієністи» і «теафізкультурці») відкидали заняття боксом, футболом, важкою атлетикою, гімнастикою і т.д., тому що вважали їх шкідливими для ослабленого здоров'я трудящих. Їх кредо були гігієнічні вправи і лікувальна фізична культура, піший туризм. Специфічну форму радянської системи фізичного виховання пропонували прихильники «Пролеткульту» - фізична культура у них була представлена наслідувальними діями робочих рухів (загрібання вугілля, стругання, пиляння і т.п.) і називалася «трудова гімнастика». «Скаутський напрямок» будувалося на основі вже існуючого в Англії.

У 1922 р. була змінена ідеологічна основа скаутського виховання і створено «піонерський рух», що включає й фізичну підготовку учнів шкіл. В обстановці існування різних концепцій радянського фізичного виховання 1917-1923 рр. було необхідне прийняття фундаментальної єдиної основи розвитку та змісту фізичної культури. Вона була викладена у Постанові ЦК РКП (б) «Про завдання партії в галузі фізичної культури» (1925 р.). У ньому були сформульовані: а) визначення соціалістичної системи фізичного виховання; б) визначено її завдання, в) зміст; г) організаційна структура; д) основні напрямки. Всі подальші положення та рішення комуністичної партії та радянського уряду про фізичну культуру і спорт розвивалися на цьому керівному документі.

Слід також зазначити, що незважаючи на всі труднощі постреволуційного періоду, уряд молоді радянської держави почало здійснювати ефективну організаційну діяльність у сфері розвитку і піднесення

фізичної культури. Були створені управлінські структури, без яких керувати радянською системою фізичного виховання було б неможливо.

У результаті революційних перетворень фізична культура втрачає свій класовий характер, стає доступною для усіх верств населення.

Пріоритети у фізичному вихованні змінювалися відповідно до військово-політичної ситуації в країні: в роки громадянської війни – підготовка резервів для армії (прикладна військово-фізична підготовка), в мирний час – оздоровлення населення засобами фізичного виховання, підготовка до трудової діяльності, залучення широких верств населення до активних занять спортом.

Регламентацію процесу фізичного виховання бере на себе держава. В СРСР формується радянська модель управління фізичною культурою, характерними рисами якої стали централізація управління, єдність державних та громадських форм фізичного виховання. В 1917 р. серед перших заходів Радянської влади було створення в рамках Державного Наркомату освіти відділу шкільної медицини та гігієни, основним завданням якого було організація харчування, а також постановка фізичного виховання в школі.

22 квітня 1918 ВЦВК прийняв декрет "Про обов'язкове навчання військовому мистецтву», згідно з яким було засновано Головне управління загального військового навчання і формування резервних частин Червоної Армії (Всевобуч). У його складі був організований відділ фізкультурного розвитку та спорту.

У середині 20-х рр. разом із створенням лікнепів розгорнувся рух за ліквідацію "фізкультнеграмотності", який супроводжувався залученням широких мас населення в спортивні секції, роз'ясненням оздоровчої та виховної ролі занять фізичними вправами.

27 червня 1923 був утворив центральний орган управління - Вища Рада фізичної культури (ВСФК), який заснував свої відділи в республіках, губерніях і містах, вирішував завдання, пов'язані з фізичною культурою.

Завдяки проведеним реформам, пропагандистській роботі, спортивним заходам тощо в суспільстві збільшується попит на заняття спортом, формується нове ставлення до фізичної культури, наслідком чого стало значне збільшення кількості спортсменів-фізкультурників, підвищення рівня їхньої спортивної майстерності.

Фізичне виховання набуває ідеологічних ознак, стає політично вмотивованим, засобом комуністичного виховання та підвищення загальної культури народу і стає обов'язковим для викладання в школі з 1923/24н.р., а з 30-х років воно стало обов'язковим предметом у всіх вузах СРСР.

У 1920-х роках закладаються ідейно-теоретичні (науково-методичні) основи фізичної культури та спорту. Покращується матеріально-технічне забезпечення фізкультурного руху, створюються науково-дослідні інститути з досліджень питань спорту, спеціалізовані навчальні заклади з підготовки фахівців в області фізичного виховання. Важливим досягненням періоду 1920-1930-х рр. стало те, що наукові дослідження в області фізичної культури набули практичної реалізації.

У березні 1921 р. в Києві при Всеукраїнській академії наук було організовано Інститут фізичної культури, який проводив дослідну роботу в галузі лікарського контролю, антропометрії, спадковості і трудової діяльності.

Плідно велася робота у галузі наукового обґрунтування тренувального процесу та створення ефективної системи фізичного виховання. Науковий підхід до побудови тренувального процесу привів до появи нових ефективних методик підготовки спортсменів та технік виконання спортивних елементів, різкого якісного росту результатів спортсменів.

Для масового населення в березні 1931 р. ВСФК при ЦВК СРСР затвердив фізкультурний комплекс ГТО I ступеня, що включає нормативи з бігу, стрибків і метань, підтягування на перекладині та перенесенні патронного ящика (чоловіки), лазіння по канату (жінки), плавання, їзду на велосипеді, лижним переходах, веслування, пересування у протигазі. До вимоги відносилось вміння надати першу допомогу (санмінімуму), знання основ самоконтролю, знайомство з основами фізкультурного руху СРСР, ударну працю на виробництві. З січня 1933 р. введена задача норм ГТО II ступеня, в яку входило 22 норми і 3 вимоги, а також військово-прикладні види: стрибки на лижах, стрибки у воду, фехтування на багнетах, подолання смуги перешкод та ін.

У 1934 р. введено комплекс БГТО (будь готовий до праці і оборони), який носив прикладний, оздоровчий характер. Встановлення цього комплексу завершило оформлення всієї системи комплексу ГТО, в якому знайшли відображення основні принципи радянської системи фізичного виховання - прикладність, всебічність та оздоровча спрямованість. Завдяки комплексу ГТО радянські люди долучалися до систематичних занять фізичною культурою. Зі здачі норм ГТО почали свій шлях багато відомих спортсменів.

Запровадження в СРСР комплексу ГПО, зростання кількості значкистів ГПО сприяло появі досліджень, спрямованих на обґрунтування застосування фізичних вправ.

У 1929-1930 рр. відбувалося переформатування всієї системи фізичного виховання в СРСР. Продовжувалися пошуки побудови ефективної моделі організації фізичного виховання, управління спортивно-масовим рухом. За 1935-1936 рр. були відкриті дитячі спортивні школи в 20 містах України. У 1937 р. у СРСР нараховувалося більше 200 дитячих спортивних шкіл. Вихованням юних спортсменів займалися найкращі тренери, а фізкультурні організації безкоштовно надавали їм стадіони, спортінвентар, спортивні зали та приміщення.

Ідеалом фізкультурника, відповідно уяві партійно-радянських та фізкультурних функціонерів, вважався фізкультурник-універсал, здатний однаково успішно займатися різними видами спорту. У першу чергу це стосувалося сезонних видів спорту. Так, якщо робітник у теплу пор року грав у футбол, то взимку він мав стати на лижі, ковзани, грати у хокей і т. д. Вважались негативними явищами «рекордсменство» та «індивідуалізм».

У 20-х роках почала формуватись певна система республіканських та всесоюзних змагань, фізкультурно-спортивних заходів, наймасовішими з яких були спартакіади, естафети врожаю, масові пробіги тощо.

Ізоляція радянського спорту з боку міжнародних спортивних організацій негативно впливала на рівень спортивних досягнень. *Спортивні контакти проходять виключно по лінії міжнародного робочого спортивного руху.* Результати радянських спортсменів свідчили про високий рівень розвитку радянського спорту. Цьому сприяла розвинута система управління спортивним рухом, до якої входили розгалужена мережа спортивних заходів. Незмінними лідерами в багатьох видах спорту були українські атлети, які регулярно завойовували перші місця на внутрішній арені, показували результати, що перевищували офіційні світові досягнення.

Позитивно вплинули на формування радянської системи фізичного виховання ідеї та принципи ГТО, які отримали свій подальший розвиток в Єдиній спортивній класифікації, створеній в 1935 - 1937 рр.. Це спричинило введення розрядних норм, спортивних звань. ЄВСК дало змогу встановити єдині принципи визначення рівня спортивної майстерності фізкультурників.

В 30-х роках фізкультурно-спортивний рух у Радянському Союзі розвивався пришвидшеними темпами і остаточно мілітаризувався. Радянська молодь захоплювалася оборонними видами спорту. Масовим був стрілецький спорт - значки «Ворошилівський стрілок» I і II ступеня отримали більше 6 млн молодих людей перед початком Великої вітчизняної війни. Великого значення набули автомобільний, мотоциклетний, парашутний, планерний і авіаспорт (ОСАВІАХІМ.) Вкрай негативно вплинули на розвиток радянської системи фізичного виховання репресії 30-х років. Значна кількість видатних діячів спорту, спортсменів, тренерів безпідставно було знищено або ув'язнено.

У часи Другої світової війни одним з найгероїчніших епізодів в історії українського спорту став «Матч смерті», з яким пов'язано багато легенд. В окупованому Києві футболісти «Динамо» організували команду «Старт» і провели серію переможних матчів з німецькими військовими. Деяким футболістам за перемогу довелося заплатити концтабором і розстрілом.

Відновлення спортивно-масової роботи в післявоєнні роки (1945-1959 рр.)

У 1945 р. закінчилася Друга світова війна, яка завдала Україні колосальних людських та фінансових втрат. Кожен шостий мешканець України загинув у Другій світовій війні; 2,3 млн осіб було вивезено для примусової праці до Німеччини. Практично повністю зруйновано спортивну інфраструктуру (стадіони, басейни, комплексні спортивні майданчики, шкільні спортивні зали тощо). В Україні і Білорусії майже не залишилося жодної установи, що раніше займалася фізичним вихованням. Загинули або стали непрацездатними 18 % фахівців із фізичного виховання та 15 % дипломованих тренерів.

З метою покращення фізкультурно-масової роботи в Україні було ухвалено ряд нормативно-правових актів. Швидкими темпами йшло відновлення матеріально-технічної бази. До 1948 р. у країні майже повністю було подолано наслідки війни, відбудованої більшість спортивних споруд. Поступово покращувалася ситуація і зі спортивними залами у школах. Наприкінці 1949 р. Український республіканський комітет вніс зміни в типові проекти шкільних приміщень, унаслідок чого у школах почали будуватися спортивні зали для занять фізичними вправами.

У повоєнні роки гостро стояло питання відновлення кадрового забезпечення. З метою покращення кадрового потенціалу в країні почали створюватися нові та реорганізовуватися вже наявні ВНЗ та середні навчальні заклади фізкультурного профілю. При педагогічних інститутах почалось створення факультетів фізичного виховання.

Після Другої світової війни в СРСР продовжилася робота над удосконаленням організаційних форм управління фізичною культурою і спортом.

У країні впроваджувалися нові форми фізичного виховання – створювалися культурно-спортивні комплекси, фізкультурно-оздоровчі групи на принципах самоокупності, дитячо-юнацькі фізкультурно-спортивні клуби за місцем проживання, клуби любителів фізичної культури, школи здоров'я, госпрозрахункові об'єднання з надання платних фізкультурно-оздоровчих послуг населенню «Фізкультура і здоров'я» та ін. У практику виробничих підприємств і державних установ вводилася виробнича гімнастика.

Запровадження нових форм та засобів розвитку масової фізичної культури сприяло зростанню чисельності населення, залученого до занять спортом, майстерності спортсменів тощо.

Відповідно до нових вимог оновлювався й удосконалювався комплекс ГПО та ЄВСК.

Створювалися нові та реорганізовувалися вже існуючі навчальні заклади з підготовки фахівців фізичної культури.

Покращувалася матеріально-технічна база. У країні споруджувалася значна кількість спортивних об'єктів (стадіонів, басейнів, палаців спорту та ін.). Для підготовки спортсменів високої кваліфікації будувалися олімпійські центри з розвинутою спортивною інфраструктурою.

Удосконалювалась система фізичного виховання в закладах освіти. У СРСР виник потужний студентський спортивний рух.

Подальший розвиток отримала наука про фізичне виховання. У країні проводилися дослідження з актуальних проблем спорту. Результати досліджень успішно впроваджувались у тренувальний процес, використовувалися в лікувальній медицині.

Після другої світової війни авторитет СРСР був величезним, а спортивні досягнення радянських спортсменів дуже високими. Це призвело до того, що вже жоден спортивний захід не міг бути представницьким без участі радянських спортсменів.

Вже у 1946 р. збірна СРСР прийняла участь в офіційних чемпіонатах світу і Європи.

Подією величезного історичного значення у період, який розглядається був вступ Радянського Союзу в олімпійський рух. У квітні 1951 р. в СРСР був створений Національний олімпійський комітет. А у 1952 р. радянські спортсмени, серед яких було багато представників України, вперше прийняли участь в Олімпійських іграх (XV) — у Гельсінкі.

Радянські спортсмени досягли значних вершин на міжнародній арені. Вагомий внесок у скарбничку перемог робили українські спортсмени. Кожну четверту золоту олімпійську медаль збірної команди Радянського Союзу було здобуто українськими атлетами (Б. Гуревич, Я. Куценко, Б. Шахлін, В. Чукарін, Л. Латиніна, О. Гончаренко, Є. Буланчик, В. Куц, Н. Откаленко, Л. Лисенко-Шевцова, А. Бондарчук та ін.).

На основі постанови ЦК КПСС і Ради Міністрів СРСР від 9 січня 1959 року «Про керівництво фізичною культурою і спортом у країні» Комітет фізичної культури і спорту при Раді Міністрів УРСР було перетворено на Союз спортивних товариств і організацій УРСР, підпорядкований Всесоюзному спортивному союзові. Обласні, міські, районні й місцеві ради фізичної культури керували працею всіх спортивних організацій, які поділялися на добровільні спортивні товариства, колективи фізичної культури (на заводах і фабриках, у колгоспах і радгоспах) чи спортивні клуби.

На початку 1981 в УРСР було близько 45000 фізкультурних колективів з 15 млн. чол., понад 4 300 спортсменів-розрядників, понад 500 майстрів спорту СРСР, понад 300 майстрів спорту СРСР міжнародної класифікації, близько 60 заслужених майстрів спорту СРСР, 3 000 тренерів та інструкторів, 2 500 класифікованих спортивних суддів. Спортивні споруди: 160000 спортивних майданчиків, у тому числі 20 000 футбольних полів; понад 13 600 спортивних залів, 300 басейнів, 600 лижних баз, 8 000 стрілецьких тирів, 901 стадіон, плавальний центр у Харкові, веслувальний у Херсоні та ін. Популярний на Україні туризм диспонує понад 50 туристичними базами і понад 800 туристичними й відпочинковими таборами.

Активізації радянського фізкультурного руху, зростанню масовості, підвищенню рівня майстерності радянських спортсменів сприяли Спартакіади народів СРСР, фіналу яких передували спартакіади школярів, студентів, Збройних Сил СРСР, сільських фізкультурників і найбільша за своїми масштабами і масовістю Всесоюзна спартакіада профспілок.

Великий спорт став елементом політичної пропаганди, інструментом доведення переваг однієї політичної системи над іншою. Надмірна політизація спорту призводила до негативних явищ — відмову країн від участі в Олімпійських іграх (XXII Олімпійські ігри 1980 р. в Москві та XXIII Олімпійські ігри 1984 р. в Лос-Анджелесі).

Побудова соціалістичної економіки за плановим принципом призвела до кризових явищ. Поступово зменшилися витрати на фізичну культуру, гальмувалося будівництво спортивних об'єктів.

Гонитва за показниками масовості призвела до приписувань, окреслилося перекошування між масовим спортивним рухом та спортом високих досягнень на користь останнього.

Основні напрямки розвитку фізичної культури і спорту в Україні в нових соціально-економічних умовах. Сучасні пріоритети фізичного виховання в Україні.

У 1991 році відбулося становлення державності України - Верховна Рада УРСР 24 серпня проголосила Україну незалежною демократичною державою.

Перше десятиріччя розвитку фізичної культури і спорту в сучасній Україні характеризується значними проблемами, пов'язаними з глибокою економічною кризою, яка виникла на початку 90-х рр. і пов'язана з переходом на нові форми економічного господарювання. Складна економічна ситуація призвела до кризових явищ у національній системі фізкультурного руху:

- знизився попит на заняття спортом;
- за браком коштів значно погіршилося матеріально-технічне забезпечення,
- значна кількість спортивних споруд занепала або їх передано в приватні структури і вони використовувалися не за призначенням;
- зменшувався кадровий потенціал, через скрутне матеріальне становище відбувався відтік кваліфікованих тренерів, талановитих спортсменів в інші країни та інші сфери діяльності, на підприємствах різко скоротилася кількість спортивних інструкторів, що призвело до згортання спортивної роботи серед населення, трудових колективів тощо;
- занепаду зазнав розвиток спорту високих досягнень, що миттєво позначилося на рівні результатів на внутрішній та міжнародній арені.

Згортання спортивної роботи негативно вплинуло на здоров'я трудового населення, дітей та підлітків, що зумовило посилення проявів тютюнопаління, алкоголізму та наркоманії. Активізувалися антисоціальні прояви, що відобразилося в погіршенні криміногенної ситуації. При цьому найбільше постраждали незахищені верстви населення, для яких спорт був єдиним засобом соціальної адаптації, життєвого самовизначення та самореалізації.

Зазначені проблеми розвитку галузі та зумовлені ними негативні соціальні наслідки не знайшли адекватного відображення в *суспільній свідомості* як проблеми загально-соціального значення. У зв'язку з цим виникла гостра потреба в зміні програмних підходів, створенні нормативно-правової бази, яка б визначала пріоритетні напрями розвитку фізичного виховання, фізичної культури і спорту, забезпечувала ефективне функціонування галузі в нових умовах.

22 червня 1994 року Указом Президента України затверджується "Державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні", в якій накреслено основні напрямки подальшого розвитку галузі і розроблено заходи щодо їх реалізації.

Загальну оцінку стану системи фізичного виховання в 1991-1998рр. було надано в державній програмі розвитку фізичної культури і спорту –«Фізичне

виховання – здоров'я нації», затвердженій Указом Президента України від 1 вересня 1998 р., де визначалися основні завдання та заходи з розвитку фізичної культури і спорту на 1998-2005 рр.

Задля покращення ситуації у сфері фізичної культури і спорту державою було вжито низку заходів: створено нову модель управління фізкультурно-спортивним рухом, яка складається з державних органів, системи державних та громадських організацій.

Співпрацюючи між собою, вони виробляють стратегію, забезпечують виконання та здійснюють контроль за розвитком національної системи фізичного виховання.

Діяльність у сфері фізичної культури і спорту регламентується відповідною нормативно-правовою базою, яка адаптована відповідно до нових соціально-економічних умов розвитку країни. Законодавчою базою є укази Президента України, основи законодавства України про фізичну культуру і спорт, Закон України «Про фізичну культуру і спорт» тощо.

22 грудня 1990 р. - офіційна дата заснування Національного олімпійського комітету (НОК) України. Першим президентом було обрано видатного радянського легкоатлета, олімпійського чемпіона XX Олімпійських ігор (Мюнхен, 1972 р.) Валерія Пилиповича Борзова, який обіймав цю посаду до 1998 р.

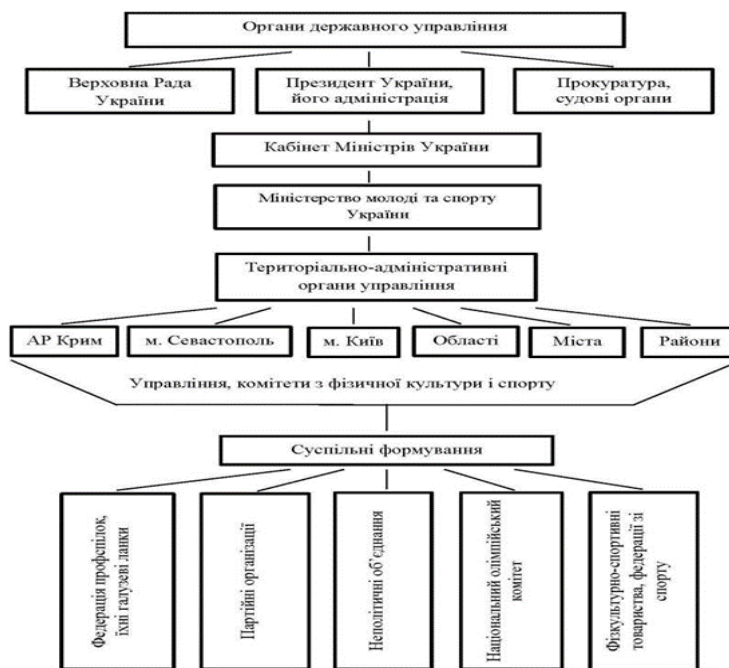
Президенти НОК України: 1991-1998 рр. – Валерій Борзов; 1998-2002 рр. – Іван Федоренко; 2002-2005 рр. – Віктор Янукович; 2005 – 2022 рр. – Сергій Бубка, з листопада 2022 – Вадим Гутцайт.

У вересні 1993 р. НОК України був остаточно визнаний Міжнародним олімпійським комітетом і отримав право самостійною командою брати участь в Олімпійських іграх.

Національний олімпійський комітет є громадською організацією, яка діє відповідно до Конституції України, чинного українського законодавства, положень Олімпійської хартії і свого Статуту.

Основними завданням НОК України є:

- організація підготовки й участі спортсменів в Олімпійських іграх;
- розширення міжнародного співробітництва;
- популяризація масового спорту і здорового способу життя;
- фізичне і духовне збагачення людей.

Для виконання цих завдань НОК України співпрацює з державними, громадськими та іншими організаціями. В олімпійському русі України беруть участь державні і комерційні організації й установи, навчальні заклади, колективи людей, а також приватні особи.

Запроваджені зміни призвели до позитивних результатів: покращилося матеріально-технічне, науково-методичне, кадрове забезпечення; створено відповідну спортивну інфраструктуру, центри Олімпійської та Параолімпійської підготовки, мережу фізкультурно-спортивних диспансерів; покращилася робота ДЮСШ та ін.

У країні спостерігаються позитивні приклади *адаптування сфери фізичної культури та спорту до ринкових умов* та підвищення ролі громадськості. У цьому сенсі характерним стало створення приватних спортивних клубів, фітнес-центрів, громадських спортивних організацій, які діють на принципах самоокупності.

Але поряд зі значними позитивними зрушеннями стоять і певні проблеми, обумовлені залишковим принципом фінансування галузі фізичної культури і спорту (найнижчий рівень у світі) і недосконалим законодавством.

Усвідомлюючи суттєве відставання вітчизняної спортивної індустрії від попиту споживачів послуг у сфері фізичної культури і спорту, невідповідність матеріально-технічної і спортивної бази сучасним міжнародним стандартам і потребам спорту вищих досягнень, держава на законодавчому та виконавчому рівнях здійснює (принаймні *формально*) низку заходів щодо поліпшення ситуації в цьому напрямі.

Ст. 29 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», зокрема, передбачено, що органи державної виконавчої влади та відповідні органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за ефективністю використання спортивних споруд незалежно від форм власності. Також визначено, що не допускається будівництво нових та реконструкція наявних дошкільних виховних і навчальних закладів без передбачених нормативами фізкультурно-спортивних споруд та функціональних приміщень. Окрема увага звертається на заборону перепрофілювання та ліквідацію наявних фізкультурно-оздоровчих і спортивних споруд без створення рівноцінних споруд.

На жаль, в Україні до сьогодні не налагоджено популяризацію ідеї здорового способу життя. Як показує статистика, рівень охоплення населення фізкультурно-оздоровчою та спортивною діяльністю в декілька разів нижчий, порівняно з європейськими країнами.

Лише 10 % населення України віком від 16 років охоплено регулярною спортивною діяльністю. Ще 10 % наших співвітчизників мають випадкові або епізодичні заняття. Українське суспільство не розглядає фізичну культуру і спорт як дієвий засіб оздоровлення нації, організації дозвілля молоді та інших суспільних груп. Витрати українців на алкоголь та тютюн у десятки разів перевищують витрати на заняття спортом.

З метою стимулювання і спрямування подальшого розвитку фізичної культури серед усіх груп і категорій населення для забезпечення його здоров'я

з 1996. впроваджуються «Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України», з 09 грудня 2015 р. «Щорічне оцінювання фізичної підготовленості населення України».

Впровадження державних тестів і нормативів оцінки фізичної підготовленості населення України дасть змогу:

визначити належний рівень фізичної підготовленості всіх груп і категорій населення;

сформувати у населення потребу у фізичному вдосконаленні, активних заняттях фізичною культурою і спортом протягом усього життя;

надавати можливість усім групам і категоріям населення проводити індивідуальну діагностику фізичної підготовленості; визначати ефективні засоби фізичного виховання і методики підготовки;

спрямовувати діяльність навчальних закладів, фізкультурно-спортивних організацій на забезпечення належного рівня фізичної підготовленості громадян;

здійснювати державний контроль за ефективністю фізичного виховання; сприяти розвиткові фізкультурно-спортивного руху.

Незважаючи на всі труднощі, Україна є провідною спортивною державою світу. Вітчизняні спортсмени успішно виступають на міжнародних змаганнях як з олімпійських, так і не олімпійських видів спорту.

Найвищими за рангом спортивними змаганнями у світі є *Олімпійські ігри*.

Уперше *НОК України* представляв самостійну національну команду на Іграх XVII Олімпіади в Ліллекхамері (1994 р.), де українські атлети завоювали одну золоту й одну бронзову медалі і посіли 13-е місце в неофіційному командному заліку Оксана Баюл.

Загалом, Українська національна олімпійська команда виборола 139 медалей на літніх Олімпіадах і 9 медалей на зимових Олімпіадах. Найуспішніші види — гімнастика, легка атлетика та боротьба.

24 лютого 2022 року після повномасштабного вторгнення росії в Україну життя мільйонів людей розділилося на «до» і «після». Десятки тисяч українців водночас стали захисниками, волонтерами, бійцями духовного, інформаційного, кібер і ще безлічі фронтів.

Не залишилися осторонь масштабної війни й українські спортсмени - більшість спортсменів зайняли патріотично позицію і допомагають ЗСУ знищувати окупантів. Хтось йде зі зброєю в руках на фронт, а хтось робить це у фінансовому чи гуманітарному плані.

Те, що до складу тероборони та лав ЗСУ долучилися «пристріляні» спортсмени, тобто біатлоністи, здивування ні в кого не викликало. На захист Батьківщини свідомо встали представники абсолютно всіх видів спорту, а понад 155 з них, на жаль, стали «Янголами спорту». Ще 25 цивільних «янголів», серед яких троє - діти, було вбито російськими терористами в різний спосіб (бомбардування, катування та розстріли).

Чимало наших спортсменів отримують спеціальний дозвіл від Міністерства молоді та спорту на виїзд закордон. Вони видаються для участі у міжнародних змаганнях та передбачають повернення в Україну після них.

Прикро, що коли більшість наших атлетів задіяні в обороні країни, знаходяться і ті, що підло втікають, а є недолугі зрадники, які чи піддалися наративам російської пропаганди, чи не хочуть втратити статки і стали «мовчунами».

Росія знищила понад сотню спортивних об'єктів на території України за час повномасштабного вторгнення. Багато наших спортсменів буквально під обстрілами евакуювалися з рідних міст. До чемпіонатів готувалися в екстремальних умовах — нашвидкуруч у чужих спортивних залах. Та попри все, українські спортсмени повернулися до України з перемогами: за цей час вони вибороли більш як півтори тисячі медалей.

Історії наших спортивних призерів надихають та доводять: український народ не зламати за жодних умов.

5 травня 2022р. Президент України Володимир Зеленський оголосив про запуск глобальної ініціативи United24, перша складова якої — онлайн-платформа для збору коштів на підтримку держави. Зібрані кошти розподілятимуть за трьома напрямками: оборона та розмінування, гуманітарна та медична допомога, відбудова України. 5 червня 2022 року Роскомнадзор заблокував у себе сайт United24 за рішенням Генеральної прокуратури Російської Федерації, щоб завадити росіянам жертвувати кошти на підтримку України.

На сьогоднішній день до амбасад доєдналися 12(23) учасників з 4(6) країн. Українськими амбасадорами є відомі спортсмени Андрій Шевченко, Еліна Світоліна, Олександр Усик, Олександр Зінченко і Natus Vincere (українська кіберспортивна організація).

Отож фізичне виховання в Україні, що має тисячолітню історію, розвивалося нерівномірно й залежало від багатьох політичних, економічних і географічних умов. Творче використання цієї народної скарбниці в сучасних умовах має велике виховне, освітнє та оздоровче значення.

Слід сподіватися, що після нашої Перемоги, з розвитком економіки та інших сфер діяльності суспільства, із більш раціональною організацією й усебічним забезпеченням спорту вищих досягнень і розширенням сфери масового спорту престиж українського спорту і держави у світі будуть зростати.

